

Ігор Коляда

**РЕВОЛЮЦІЯ, КОХАННЯ, РОДИНА
У ЖИТТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ**
(історико-біографічний нарис)
ДО 100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
(1917–1921 рр.)

Ігор Коляда

доктор історичних наук, професор
(м. Київ)

РЕВОЛЮЦІЯ, КОХАННЯ, РОДИНА У ЖИТТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

(історико-біографічний нарис)

ДО 100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 рр.)

«Ти переможеш, Великий Народе Мученику, і переможеш не для того, щоб підбивати під себе чужі, не наші землі. Ти переможеш для спокійного будування могутньої держави України, для щасливої праці поколінь майбутніх. Спадуть віковічні кайдани з стомлених рук твоїх, спадуть ганебні пута з величної постаті рідної матері – України. Минуть жахливі криваві роки боротьби і невпинна праця синів твоїх загоїть рани кривавої руїни, дасть пишні скарби для всіх народів світу, дасть спокій і щастя Великій, Вільній Самостійній Україні»

(С. Петлюра)

«БЕЗ ОСОБЛИВИХ ПРИКМЕТ»

«Симон Васильович у своїй квартирі в Парижі сидить у фотелі, спершись лівим ліктем на його бильце. Легко похилений на лівий бік, у руках тримає газету. А за його плечима, з правого боку біля голови, стоїть єдина донька Леся. Вона дивиться весело й безжурно, навіть дещо понад об'єктив фотоапарата. Жит-

терадісна, кругловида дівчинка з довгими косами, тулиться до свого рідного Тінека» (з останньої прижиттєвої світлини, зробленої під кінець 1925 р.). Ніщо не віщувало трагедії.

Він – літератор і журналіст, ніколи не писав про своє життя – ні спогадів, ні записок. Його особисте життя досі залишається таємницею. Він не сприймав алкоголь, п'яні галасливі застілля, розпусту. В політиці заради збереження влади часто знімав "білі рукавички". Незважаючи на численні поразки і помилки, зберігав політичний вплив майже десять років. Його ім'я проклинали і змішували з брудом. Радянська пропаганда зробила його ім'я втіленням зради, обману, людиноненависництва. Водночас,

для багатьох українців це ім'я стало символом патріотизму, боротьби за незалежність, національну гідність.

Симон Петлюра походив з козацького роду по батькові (народився 10 травня 1879 р. в Полтаві в сім'ї візника, колишнього селянина).

Прізвище Петлюра доволі рідко зустрічається на Україні. Це прізвище має явно запорозьке походження. Варто вважати, що пішло воно від козацьких прізвиськ, якими нагороджували козаки своїх товаришів, які прийняли козацький «постриг». Може, предка Симона Петлюри десь і колись було ворогами повішено, але щаслива доля його врятувала – від того й пішло прізвисько козака, витягнутого з шибениці («з петлі»). Проте, що Петлюра, пращур Семена Васильовича, був вільним козаком, свідчить той факт, що його за указом Катерини II не було переведено з вільних козаків у «крепостное состояние». Від цього вільного запорозького козака й пішли полтавські предки: титулярні радники, присяжні засідателі, купці і господарі. За родовими переказами відомо, що Петлюри походили із полтавських козаків, які пізніше, після скасування гетьманського полкового устрою, записалися до міщан м. Полтави. Таким полтавським господарем і був батько Семена Васильовича Петлюри – Василій Павлович Петлюра,

правнук ратмана (радника) Трохима Петлюри. Він мав у Полтаві власне господарство – «извоз»: шість пар коней і шість робітників. Одружившись з Ольгою Марченко – корінною полтавкою козацького роду, він мав 12 дітей від цього шлюбу. Троє з них померли в дитинстві. Для істориків козацьке походження Петлюр не підлягає жодному сумніву, й тому не випадково багатодітна родина Василя й Ольги Петлюр відзначалася сильними українськими традиціями. Тут шанували працелюбство, гідність, любили українські пісні, підтримували релігійні обряди і свята. Зростаючи у цій атмосфері, Симон всмоктував із молоком матері повагу до народних традицій, захоплювався минулим рідного краю. Він був третьою дитиною в сім'ї, але все ж отримав пристойну на той час освіту у Полтавській бурсі. Закінчивши її, вступив у 1895 р. до Полтавської духовної семінарії. Щуплого, сутулуватого юнака з русявим чубом, ясними, променистими очима, вабило світське життя: історія, музика, культура. Симон Петлюра гарно співав, разом з товаришами грав у виставах. Світогляд юнака формувався під впливом Шевченкового «Кобзаря», безсмертних творів Котляревського та історичної літератури. 1898 року став членом громади, організованою молоддю семінарії та інших закладів. 1900 року Петлюра вступив у Революційну українську партію (РУП). У 1901 р. за революційні настрої виключили його і кількох друзів із семінарії. 1902 р. Петлюра приїжджає до Львова, де працює в «Літературно-науковому віснику», потім вирушає на Кубань. Спочатку дає приватні уроки у Катеринодарі, а згодом бере участь в експедиції професора Ф. Щербини, який досліджував Південні райони Росії, працює над архівними документами Кубанського козацтва, публікує кілька яскравих статей з історії кубанського війська. В грудні 1903 С. Петлюру заарештовують як активного учасника Чорноморської вільної громади, що входила до складу РУП, і лише у березні 1904 звільняють «на поруки». У липні 1906 р. Симон Петлюра переїхав до Києва, де бере активну участь у діяльності Української соціал-демократичної партії, що виділяється з РУП, обирається делегатом кількох з'їздів партії, працює в газеті «Слово», в журналі «Вільна Україна», «Україна» і в газеті «Рада» (секретарем). У своїх статтях закликає до боротьби за соціальне і національне визволення. Друзі С. Петлюри згадують, що він був хорошим, вірним товаришем, впевненим у своїх поглядах. Надзвичайно толерантний, він не засуджував людей за їхні погляди та вчинки.

«СІМ ХИЖИХ КУЛЬ»

...Був жаркий, але ще не спекотний день 25 травня 1926 року. На широких бульварах Парижа, як завжди, юрмилися і штовхалися перехожі. Неподалік від відомого кладовища Пер-Лашез, у старій центральній частині міста, на вузьких вулицях у пообідній час панувала тиша. Невисокий блідуватий чоловік, з вигляду років п'ятдесяти, спокійною прогулянковою ходою йшов правобіч тротуаром вулиці Расіна. «Емігрант чи безробітний?» – подумала стара консьєржка, що грілася на осонні біля масивної дверної брами. Недорогий мішкуватий піджак, стоптані черевики і вигляд чоловіка, який нікуди особливо не поспішає, засвідчували, що це не поважний парижанин. За кілька метрів від рогу вулиці Сен-Мішель перехожий уповільнив крок, пильно вдивляючись в обличчя чоловіка, який прямував йому назустріч – потім машинально глянув на годинник. Стрілки показували 14 годину 10 хвилин. Він упізнав його – це був Симон Петлюра. Перехожий впритул підійшов до Симона Васильовича, що повертався з дешевого ресторанчика на розі вулиць Расін і Сен-Мішель, в досить людному місці, біля книжкової вітрини, зовсім поруч зі славнозвісною Сорбонною і недалеко від оселі. Коли ж С. Петлюра хотів перейти на другий бік, посеред дороги приступив до нього чоловік без капелюха, в робітничому одязі, голосно звернувся до своєї жертви на прізвище і, коли той повернувся, він вихопив браунінг і з криками: «Це тобі за вбивства! Це тобі за погроми!» натиснув на курок пістолета. Один за одним вдарили постріли. Тяжкопоранений Симон Васильович намагався встати. Але вбивця вистрілив у нього ще тричі. Чотири кулі завдали важких ран колишньому голові українського уряду, а п'ята виявилася смертельною. Дві інші кулі влучили у тротуар. На чисто вимитому тротуарі розпливалася бордово-гаряча пляма крові... Відразу ж, о 14:15, поряд опинився поліцейський, потім ще два. Та й перехожі накиннулися на вбивцю. Втім, він спротиву і не чинив. У терориста відібрали пістолет і відправили до дільниці. С. Петлюру дуже швидко привезли до лікарні Шаріте, теперішня українська католицька церква Св. Володимира, де він помер у годині 14.35, не прийшовши до пам'яті, маючи 47 років. Увечері всі паризькі газети сповістили сенсаційну новину: 25 травня на вулиці Расіна у центрі Парижа о 14 годині 12 хвилин застрелено відомого політичного діяча, лідера української еміграції, голову Української Народної Республіки в екзилі, колишнього голову Директорії та головного отамана всіх військ УНР Симона Васильовича Петлюру. Ранкові випуски, в тому числі й зарубіжні видання, про вбивство на вулиці Расіна подавали вже докладнішу інформацію – короткі но-

татки біографії Петлюри, опис його діянь і політичної кар'єри, яка обірвалася на 47-у році життя. Повідомлялося також, що затримано терориста – ним виявився мешканець Парижа, власник невеличкої крамниці годинників і майстер-годинникар Самуїл Шварцбард – нібито колишній житель та уродженець Південної України. Поліцейські чини офіційно сповістили, що розпочато слідство, хід якого контролюватиме особисто префект Парижа і начальник управління кримінальної поліції. Невдовзі стало відомо – з офіційного поліцейського протоколу й акта судово-медичної експертизи, – що після першого пострілу, який не був смертельним, Петлюра втратив рівновагу й опустився на коліно, а потім упав на тротуар. Шварцбард випустив ще шість куль у лежачого вже Петлюру, завдавши потерпілому смертельних ушкоджень внутрішніх органів, від яких той і помер.

Похорон Головного Отамана відбувся в неділю 30-го травня 1926-го року. В Румунській православної церкві в Парижі востаннє зі своїм улюбленим татком прощалася і Леся. Богослужіння розпочалося о третій годині по полудні. Під час його особливо помітними були страждання доньки й дружини покійного, що вразили навіть відвертого антиукраїнського журналіста А. Чемеринського, що не міг не відзначити маленьку дівчинку та молоду матір, які оплакували під час панахиди батька і чоловіка. У жалобній процесії, що вирушила на кладовище Монпарнас, у глибокому траурі Леся й Ольга Опанасівна в оточенні почесної варти, друзів і однодумців проводжали в останню дорогу найдорожчу для них людину. На цвинтарі відслужили коротку літургію й український хор відспівав «Вічну пам'ять». Бойовий побратим генерал Олександр Удовиченко вкрив домовину національним прапором – «гордістю та честю 3-ої славетної Залізної дивізії, який так берігся на еміграції, та під яким не один Залізний стрілець віддав своє життя за волю та славу України». Урочистим «Заповітом» закінчилася жалобна церемонія.

25 травня 1926 року

(на вбивство Симона Петлюри)

*Ще мить тому – весна і цвіт,
Чужинний май в співучім сонці.
...І вже щось чорне криє світ,
І де ж ви, друзі, оборонці?
Наївний рух крилатих рук –
Ні, свисту куль не заперечить!
І тіло падає на брук,
І ось тріпочуть груди й плечі,
І очі гасить смертна мла...*

*Сім хижих куль,
Сім стрілів зла
Зміряли в дух – влучили в тіло:
Знялись над мертвим тілом крила,
І дійсність легко попливла,
Як марний, як минулий вияв, –
Бо за повіками тремтів
Співучий степ, пшеничний спів,
Полтава, прапори і Київ. (Євген Маланюк)*

«СЛАВА ФРАНЦУЗЬКИМ ПРИСЯЖНИМ!»

«...і можливо – мертвий Петлюра страшніший стане большевикам, ніж був живий. Їхнім лайкам та стимульованій байдужості та брехням ніхто не вірить. Натомість кожне раде повітати образ героя, що впав жертвою підлотного підступу», – записав 8 червня 1926 р. у своєму щоденникові С.Єфремов.

У червні 1926 р. розпочалося судове слідство, яке є основою будь-якого кримінального процесу. У ньому брали участь спеціально запрошені захисники з обох сторін: підсудного взявся захищати блискучий паризький адвокат, талановитий публіцист з широкими зв'язками у різних колах французької столиці Анрі Торес. Не менш відомих адвокатів запросила й родина Симона Петлюри. Його дружина Ольга Петлюра після кількадечних консультацій із друзями, знайомими, лідерами української еміграції доручила представляти інтереси потерпілої частини досвідченим юристам: професорові Цезарю Кампенсі та Альберту Вільма – кавалеру ордена Почесного легіону, надзвичайно енергійному і честолюбному чоловіку, який заявляв, що знайомий з усією прокуратурою Франції і тому обов'язково відправить Шварцбарда на шибеницю чи, в кращому разі, на довічну каторгу.

Аналізуючи опінію, що склалася у французькій пресі навколо вбивства С. Петлюри, кореспондент львівської газети «Діло» у Парижі В. Левицький ще за півтора року до завершення процесу над Шварцбардом передбачив його хід. «Над признаним осудним убійником буде суд, – писав він у своєму репортажі, – боронити його будуть найліпші адвокати-комуністи (вони вже зголосилися до оборони); будуть слухані свідки, які розкажуть про все можливе, про папу римського, шаха перського, Америку й Австралію – тільки не про суть факту, про убивство ні; на всякий спосіб буде суджена жертва, а не злочинець і в результаті Шварцбард буде тріумфально увільнений і буде в славі і добрі благословенний Москвою, а може й Харковом жити своїм життям. Щодо цього немає найменшого сумніву».

(Далі буде.)